

УДК 061.1:015](477):001.891

*Наталія Петрова,
перший заступник директора
Книжкової палати України*

Упродовж усіх років діяльності Книжкова палата України виконує важливу соціальну функцію — забезпечення інтересів держави в нарощенні інтелектуального та інформаційного потенціалу, задоволення різноманітних потреб суспільства в бібліографічній інформації, сприяння розвитку національної культури, науки, освіти, книговидавничої й бібліографічної справи, збереження всієї видавничої продукції — документальної пам'яті України.

Наукова діяльність Книжкової палати України спрямована на проведення актуальних прикладних досліджень для вирішення нагальних проблем видавничої сфери і здійснюється відповідно до завдань, визначених Законом України "Про видавничу справу".

У Книжковій палаті України створені й діють 11 наукових та 5 функціональних відділів, Вчена рада, наукова бібліотека. Випускаються державні бібліографічні покажчики, науково-практичний журнал "Вісник Книжкової палати", інструктивні, методичні, довідкові видання.

Фінансування наукових тем здійснюється за бюджетною програмою 1701020 "Прикладні розробки у сфері засобів масової інформації, книговидавничої справи та інформаційно-бібліографічної діяльності, фінансова підтримка розвитку наукової інфраструктури". У 2012 році Книжкова палата України успішно пройшла атестацію державних наукових установ з рейтингом 297 балів (з 500) та отримала категорію БЗ. (лист Держінформнауки України від 30.08.2012 № 1/04-2-1870).

Дослідження в галузі бібліографії

Книжкова палата України — єдина в країні установа, яка здійснює державну бібліографічну реєстрацію всіх видів вітчизняних видань, що надходять до неї у складі обов'язкового примірника (ОП) документів, і заносить відомості про них у бази даних електронних каталогів та поточної державної бібліографії.

Ці універсальні, систематизовані за галузями науки бази даних слугують основою для випуску державних бібліографічних покажчиків і є найкращим джерелом пошуку інформації для досліджень у сферах науки, освіти, державного управління, інноваційної діяльності, виробництва тощо. Серед бібліотек та інформаційних центрів розповсюджуються сім державних бібліографічних покажчиків (літописів): "Літопис книг"; "Літопис авторефератів дисертацій"; "Літопис журнальних статей"; "Літопис газетних статей"; "Літопис нот"; "Літопис образотворчих видань"; "Літопис картографічних видань" і видавничий бібліографічний покажчик "Нові видання України". Бібліографічний покажчик рецензій з 2015 року включено окремим розділом у "Літопис журнальних статей".

Окремі аспекти наукових досліджень Книжкової палати України

Бази даних електронних каталогів та державної бібліографії уможливають створення на їхній основі тематичних бібліографічних ресурсів з суспільно значущих питань.

Так, відповідно до плану заходів щодо виконання Державних цільових програм інформування громадськості з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Книжкова палата України створила відповідний бібліографічний ресурс і щороку надавала органам влади бібліографічну інформацію про випуск видань зазначеної тематики.

У сфері державної мовної політики формування дієвих механізмів для її реалізації має здійснюватися з урахуванням внутрішніх тенденцій мовного розвитку. Наукові дослідження Книжкової палати України дозволили сформулювати бібліографічний ресурс видань, що характеризують розвиток і використання державної мови та мов національних меншин в Україні.

Електронні каталоги Книжкової палати України містять 485 901 бібліографічний запис, зокрема: електронний каталог "Книги за роки незалежності" — 398 892 записи; авторефератів дисертацій (з 2006 року) — 71 181 запис; образотворчих видань (з 2007 року) — 6109 записів; нотних (з 2007 року) — 1958 записів; картографічних (з 2007 року) — 2312 записів; електронних (з 2002 року) — 728 записів; службових (з 2006 року) — 2723 записи; видань групового опрацювання (з 2013 року) — 1998 записів. Зведені бази даних державної бібліографії містять майже 780 тис. записів.

Своєчасна актуалізація зведених баз даних електронних каталогів та державної бібліографії неперіодичних, періодичних і продовжуваних видань дозволяє здійснювати бібліографічний пошук за значний період часу, забезпечуючи інформаційні потреби суспільства.

За матеріалами баз даних державної бібліографії складаються аналітичні огляди з використанням бібліометричних методів дослідження. Так, у 2015 році Книжковою палатою України розроблено аналітичні огляди на основі бібліометричного аналізу баз даних книжкових видань, авторефератів дисертацій, газетних і журнальних статей: "Книги України в дзеркалі державної бібліографії", "Розвиток науки в Україні", "Інформаційний ресурс української журнальної періодики", "Інформаційний ресурс української газетної періодики".

Результати бібліометричного аналізу книжкових видань уможливають здійснення аналізу річного обсягу потоку книг та брошур за багатьма параметрами, зокрема за тематичним розподілом записів за класами та у межах класів Універсальної десятикової класифікації (УДК).

Бібліометричний аналіз авторефератів дисертацій дозволяє визначити кількість дисертаційних робіт за галузями наук, за науковим ступенем, територіальним поділом та гендерною ознакою.

Результати бібліометричного аналізу бази даних "Літопис журнальних статей", що містять повні бібліографічні описи статей, отримують за тематичним розподілом записів на публікації з журналів, періодичних та продовжуваних збірників на основі таблиць УДК.

Бібліометричний аналіз записів бази даних газетних публікацій, що увійшли до бібліографічного покажчика "Літопис газетних статей", здійснюється за класами Універсальної десятикової класифікації (УДК), місцем випуску видань, мовною ознакою.

Проблемні питання. Одним із головних завдань Книжкової палати України є створення бібліографічної інформації і забезпечення нею бібліотек та інформаційних центрів шляхом розповсюдження карток централізованої каталогізації.

У радянський період і на початку перших років незалежності більшість бібліотек користувалися результатами централізованої каталогізації Книжкової палати України — друкованими картками. Впровадження цієї системи призвело до скорочення трудомісткості опрацювання, уніфікації правил бібліографічного опису, високої якості каталогів. Проте були і суттєві недоліки: накопичення у бібліотеках великої кількості неопрацьованої літератури в очікуванні централізованих карток, поступове зубожіння книгозбірень та брак коштів для оплати комплектів друкованих карток, втрата повноти обов'язкового примірника через недисциплінованість видавців, особливо тих, які тільки-но зареєстрували свою видавничу діяльність і навіть не мали уявлення про суворе дотримання норм законодавства щодо обов'язкового примірника. Бібліотеки почали самостійно, кожна на власний розсуд, створювати бібліографічні записи, що унеможливило обмін ними.

Перед Книжковою палатою України постало завдання перейти на бібліографічне обслуговування бібліотек в автоматизованому режимі.

Цю проблему необхідно вирішити шляхом надання книгозбірням бібліографічних записів в електронному вигляді у міжнародних комунікативних форматах, придатних для імпорту в їхні бази даних, усунувши дублювальні процеси, що мають місце в бібліотечній сфері.

Книжкова палата України, як центр державної бібліографії, провела велику роботу з розвитку та вдосконалення української національної бібліографії, зокрема розробила проекти державного рівня, спрямовані на створення національних інформаційних ресурсів і наповнення українського сегменту мережі Інтернет. Так, у 2007 році створено проект "Розроблення та впровадження національної інформаційно-бібліографічної системи "Книги, що є в наявності та у виробництві" на зразок системи "Books in Print", що, зокрема, мав надати можливість бібліотекам одержувати повний та якісний бібліографічний опис книг і комплектувати власні фонди. У 2012 році Книжковою палатою України розроблено проект "Електронна державна бібліографія", у 2015 році на виконання п. 5 протоколу засідання Міжвідомчої комісії з питань сприяння розвитку вітчизняного книговидавництва та книгорозповсюдження від 26.03.2015 — проект "Книги України: електронний on-line-каталог", який передбачає створення єдиного електронного каталогу видань, що виходять друком в Україні, та забезпечення безоплатного доступу до нього. Однак проекти не реалізовано через брак коштів.

Якщо проблему електронного каталогу і забезпечення доступу до нього за умови фінансування можна вирішити,

постає інше питання — неповноти і неоперативного доставляння обов'язкового примірника видань. На думку фахівців бібліотечної справи, доцільно було б розробити загальнодержавну систему обміну бібліографічними даними між Книжковою палатою України і національними та обласними бібліотеками — одержувачами ОП. Кожний учасник повинен мати можливість через комп'ютерну мережу запозичувати вже готові бібліографічні описи і доповнювати каталог власними відомостями про випущені, але не доставлені в Книжкову палату України обов'язкові примірники видань. Це сприятиме також посиленню контролю за їхнім доставлянням.

Статистичний облік видань та моніторинг видавничої сфери

Для дослідження сучасного стану, основних напрямів і перспектив розвитку вітчизняної видавничої справи Книжкова палата України проводить статистичний облік видань, випущених в державі, забезпечує галузь і суспільство адміністративними даними, що характеризують стан і тенденції розвитку книжкової справи та друкованих ЗМІ в країні.

За науковими темами здійснюється щорічний аналіз динаміки випуску видавничої продукції видавництвами України, розглядаються кількісні показники за суміжні періоди (рік, що передує звітному, та звітний рік). Дослідження проводилося як за окремими видами видань, так і за їхніми якісними ознаками, зокрема за виданнями визначеного тематичного спрямування, цільового призначення, за мовами, тиражними групами, територіальною ознакою, видавцями тощо.

Джерельною базою дослідження слугують обов'язкові примірники видань, що надходять у Книжкову палату України згідно з Законом України "Про обов'язковий примірник документів", та форми звітності видавців про випуск видавничої продукції, статистичні дані минулих років.

Відомості про основні показники випуску вітчизняних видань Книжкова палата України щорічно публікує у статистичному збірнику "Друк України".

Звіти (адміністративні дані) про випуск вітчизняної видавничої продукції Книжкова палата України подає Держкомтелерадіо у складі щорічного звіту про наукову роботу і Державній службі статистики України для складання офіційної статистичної інформації відповідно до щорічних планів державних статистичних спостережень, які затверджуються постановами Кабінету Міністрів України.

Аналітичні огляди щодо випуску видань у звітному періоді з порівняльною характеристикою кількісних і якісних показників з аналогічним періодом року, що передував звітному, випуску книг і брошур мовами народів світу й нацменшин, прогноз випуску книжкових видань подаються Держкомтелерадіо та публікуються у "Віснику Книжкової палати". Оперативні дані про випуск видань розміщено на сайті Книжкової палати України. Аналітичні огляди щодо випуску видань щороку представлено у журналі "Вісник Книжкової палати".

Книжкова палата України також здійснює аналіз національних і зарубіжних джерел масової інформації, розробляє аналітичні огляди стосовно їхнього евентуального впливу на формування іміджу нашої держави у світі, виявлення потенційних загроз її національній безпеці в інформаційній сфері, ознак прихованого інформаційно-психологічного впливу ЗМІ на цільову аудиторію; висвітлення питань книговидавництва в Україні. Аналітичні огляди слугують підґрунтям для вироблення оцінок та надання рекомендацій відповідним державним органам щодо формування іміджу України та гарантування безпеки в інформаційній сфері.

Дослідження щодо випуску видавничої продукції Книжкова палата України проводить систематично, надаючи роботі характер постійного моніторингу видавничої сфери.

Проблемні питання. Книжкова палата України згідно з Законом України "Про видавничу справу" має проводити аналіз тенденцій розповсюдження видавничої продукції, вивчення книжкового ринку, його регіональних особливостей. Вважаючи вітчизняну систему статистичного обліку випуску видавничої продукції ґрунтовнішою порівняно з міжнародною практикою, варто констатувати, що вона недостатньо повна, оскільки в ній немає статистичного обліку розповсюдження видавничої продукції. В умовах радянської системи ці функції частково виконувала "Укркнига". Нині, за браком системи книгрозповсюдження, необхідно створити нову інфраструктуру, передбачивши службу статистичного обліку розповсюдження видавничої продукції.

Аналіз стану функціонування системи обов'язкового примірника

Система обов'язкового примірника забезпечує формування національного інформаційного фонду, служить базою поточної державної бібліографії та статистичного обліку видань.

Достовірність статистичної інформації залежить від повноти надходжень ОП видань, стану функціонування системи ОП документів. Тому в загальному процесі опрацювання ОП видань важливе місце належить роботі з удосконалення форм і методів контролю за доставлянням ОП суб'єктами видавничої справи, зокрема державними видавництвами сфери управління Держкомтелерадіо, а також за доставлянням видавцями обов'язкових примірників видань, випущених за програмою "Українська книга".

Цілеспрямований та послідовний моніторинг документного потоку видань України дає можливість з'ясувати стан доставляння обов'язкових примірників видань у Книжкову палату України.

Проблемні питання. Незважаючи на те, що у 2012 році внесено зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо накладання штрафу на посадових осіб, фізичних осіб-підприємців за недоставляння або порушення строку доставляння обов'язкового примірника документів, результати аналізу свідчать, що стан надходження ОП мало змінився — як і в попередні роки, значну кількість ОП видавці доставляють з великим запізненням.

Так, у 2012 році обсяг доставлених ОП книг і брошур минулих років становив майже 26,4% від загальної кількості назв ОП книг та брошур, що пройшли державну бібліографічну реєстрацію. Не доставлено також 12% періодичних і продовжуваних видань, що виходили у 2011 році та продовжували виходити у 2012 році. У 2013 році обсяг доставлених в Книжкову палату України ОП книг і брошур минулих років становив майже 24,8% від загальної кількості зареєстрованих книжкових видань, у 2014 році цей показник становив 23,3%, у 2015 році — 27,3%. У 2013 році не доставлено також майже 19% періодичних і продовжуваних видань, у 2014 році цей відсоток збільшився — 34%, у 2015 році він становив 31%.

Аналізуючи стан надходження обов'язкового примірника за кількісними параметрами, необхідно визначити його як вкрай незадовільний. Тому формування фондів у Державному архіві друку Книжкової палати України і національних бібліотеках викликає занепокоєння, оскільки до них не надходить у складі ОП значна частина вітчизняних видань — від 12 до 35%. Проте недоставляння навіть 2—3% ОП ЮНЕСКО розцінює як втрату культурної національної спадщини.

Невирішеною для системи обов'язкового примірника України і в міжнародному масштабі залишається проблема охоплення ОП електронних видань, що надаються в режимі віддаленого доступу. На часі проведення наукового розроблення проблеми електронних видань (визначення, типологія, критерії відбору до системи ОП).

Отже, сьогодні головною проблемою для одержувачів обов'язкового примірника документів є повнота надходження ОП, вирішення якої потребує взаємодії, контролю і застосування санкцій до порушників закону.

Наукова робота з питань державної стандартизації

У галузі державної стандартизації Книжкова палата України до 2015 року відповідно до законодавства розробляла національні стандарти у сфері видавничої і бібліотечної справи. Якщо проаналізувати загальну кількість чинних стандартів із видавничої справи, то практично всі основні національні стандарти Книжковою палатою України або розроблено вперше, або переглянуто (замість ГОСТів), тобто створено нормативну базу для функціонування видавничої галузі.

Починаючи з 1992 до 2015 року, Книжковою палатою України розроблено 16 стандартів із видавничої та бібліотечної справи, з них 13 розроблено вперше, 3 переглянуто.

Оскільки згідно з Законом України "Про стандартизацію" національні стандарти мають бути гармонізовані з відповідними міжнародними документами, варто зупинитися на національному стандарті 8602:2015 ДСТУ "Інформація та документація. Статистичний облік випуску видань. Основні положення", останньому, розробленому Книжковою палатою України у 2015 році.

Проект національного стандарту розроблено на основі міжнародного стандарту ISO 9707:2008 "Статистичні дані про виробництво та розповсюдження книг, газет, періодичних видань та електронних публікацій" у частині статистичного обліку видавничої продукції та нормативних документів з питань статистики друку, а також наукових розробок Книжкової палати України.

Порівняно з міжнародним стандартом у вітчизняному стандарті подано детальніші угруповання видань (особливо це стосується їхньої класифікації за цільовим призначенням), наведено тематичну класифікацію, яка загалом збігається з тематичними рубриками міжнародного стандарту, але видавничу продукцію представлено в ній докладніше і дещо відрізняється послідовністю рубрик. Обидві класифікації забезпечені посиланнями на відповідні рубрики УДК, що робить їхнє зіставлення нескладним.

Розбіжності проекту стандарту з міжнародним є в тлумаченні поняття "періодичне видання". У міжнародному стандарті періодичні видання визначено як "продовжувані серії під однаковою назвою, що публікуються з регулярним або нерегулярним інтервалами упродовж невизначеного часу, при цьому окремі випуски серій нумеруються послідовно або кожний випуск датується". У цьому стандарті з періодичних видань вилучено газети, а продовжувані видання і серії, зокрема неперіодичні (крім монографічних), є складниками періодичних видань. У вітчизняній практиці традиційно прийнято інше тлумачення періодичних видань, яке визначено ДСТУ 3017:2015 "Інформація та документація. Видання. Основні види. Терміни та визначення понять". Цим національним стандартом чіткіше розділено періодичні та продовжувані видання, газети віднесено до періодичних видань, а неперіодичні серії з їхнього складу вилучено. Однак під час диференційного статистичного обліку окремих видів періодичних видань (газети, журнали тощо) ця різниця в тлумаченні поняття "періодичні видання" нівелюється і не перешкоджає обміну інформацією на міжнародному рівні.

У роботі над проектом стандарту велике значення мали слухні зауваження фахівців видавництва "Либідь", "Наукова думка", Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського, НТУУ "Київський політехнічний інститут", Рівненського державного гуманітарного університету та інших представників видавничо-бібліотечної галузі.

У листопаді 2014 року набрали чинності зміни до статті 27 "Книжкова палата України" Закону України "Про

видавничу справу". З неї вилучено положення, що стосується здійснення Книжковою палатою України "державної стандартизації видавничої та бібліотечної справи, розроблення і контролю за дотриманням стандартів суб'єктами видавничої справи". За новою редакцією Книжкова палата України має здійснювати "складання аналітичних оглядів з питань дотримання суб'єктами видавничої справи положень національних стандартів щодо оформлення вихідних відомостей у виданнях". На основі результатів дослідження стану оформлення вихідних відомостей у виданнях фахівці Книжкової палати України фіксують помилки, вносять їх до бази даних переліку помилок, складають аналітичні огляди та методичні листи видавцям.

Проблемні питання. Варто зауважити, що термін від часу подання Справ стандартів до набрання ними чинності, на жаль, триває невинновдовго — деяких від 3 до 12 років. Так, наприклад, Справу стандарту ДСТУ 3017 було подано ще у грудні 2005 року. Незважаючи на неодноразові звернення Книжкової палати України та Держкомтелерадіо до ДП "УкрНДНЦ" та Міністерства економічного розвитку з проханням прискорити проведення експертизи, подання на затвердження та надання чинності, бажаних результатів не було досягнуто.

І тільки в 2013 році Книжкова палата України отримала від ДП "УкрНДНЦ" лист про те, що воно надсилає остаточну редакцію проекту стандарту на доопрацювання "у зв'язку з чинністю в Україні термінологічного стандарту ДСТУ ISO 5127:2007 "Інформація та документація. Словник термінів (ISO 5127:2001)".

Через це не було своєчасно затверджено й ДСТУ 8299:2015 "Інформація та документація. Знак охорони авторського права. Правила подання у виданнях", оскільки в ньому є посилання на ДСТУ 3017.

Книжкова палата України надіслала докладне обґрунтування щодо недоцільності використання ДСТУ ISO 5127, оскільки він не пропонує типологічної класифікації різних видань за видами, яка вже майже століття використовується у видавничій справі. Проект нової редакції ДСТУ 3017 містить 185 видавничих термінів, які систематизовано за типологічними ознаками, мають чіткі, стислі й інформативні визначення понять. Тоді як ДСТУ ISO 5127 із 1200 термінів має приблизно 30 термінів, які умовно можна вважати видавничими, оскільки їхні визначення є неправильними, неточними та навіть суперечать Закону України "Про видавничу справу", а також чинним стандартам й авторитетним словникам. Наприклад, за ДСТУ ISO 5127: *видання* — усі примірники того самого видруку, характеризуються загальною кваліфікацією(?). Нижче. *Примітка. Такою кваліфікацією може бути формат, перегляд тощо.* Далі ще *краще: буклет* — монографія, що має не більше 48 сторінок; *брошура* — буклет недовговічного характеру; *сигнатура* — друкарський аркуш у формі зошита, призначений для формування тому. Чомусь періодичні та продовжувані видання, зокрема газети, журнали, інформаційні бюлетені — це *серійні* видання, тобто терміна "серіальні" немає загалом. Можливо, це вади перекладу, проте очевидно, що ДСТУ ISO 5127 необхідно скасувати як непрофесійно підготовлений.

Книжкову палату України підтримали технічний комітет (ТК) 101 "Технологія поліграфії" (м. Львів), Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Українська асоціація видавців та книгорозповсюджувачів (УАВК). Завдяки наполегливості фахівців Книжкової палати України та підтримці колег ДСТУ 3017:2015 набуває чинності від 01.07.2016, а ДСТУ 8299:2015 — від 01.07.2017.

Фондознавчі дослідження

Одним із завдань, покладених на Книжкову палату України згідно із Законом України "Про видавничу справу",

є комплектування і збереження повного і недоторканного фонду Державного архіву друку — головного сховища всіх видів видань, випущених в Україні.

Фонд Державного архіву друку є найповнішим зібранням українки в світі, згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22.10.2008 № 1345-р його віднесено до наукових об'єктів, що становлять національне надбання.

Понад 14 млн друківаних видань, які зберігаються в Державному архіві друку, мають стати однією зі складових загальнодоступного національного інформаційного ресурсу країни. Від того, наскільки якісно та повно архів сформовано, залежить ефективність роботи із задоволення різноманітних інформаційних потреб суспільства.

Книжкова палата України поступово розробляє фонд Державного архіву друку, створюючи ретроспективні бібліографічні бази даних: періодичних та продовжуваних, образотворчих і картографічних видань. Саме розробленню баз даних ретроспективного фонду Книжкова палата України приділяє найбільшу увагу, надає користувачам найповнішу інформацію, вводить до наукового обігу раніше не відомі друковані джерела. Серед них — "Персональні бібліографічні посібники 1917—1930 років"; "Книгознавчі, бібліографознавчі, бібліотекознавчі видання та бібліографічні посібники 1917—1925 років", електронний ресурс "Історія видавництва України. Державні видавництва України 1917—2007 рр.". Створено імідж-каталог книжкових видань єврейською мовою 1930—1931 рр., доступний на сайті Книжкової палати України.

Для організації належного догляду за станом фонду Книжкова палата України розробляє бази даних видань, що потребують першочергової реставрації, а також проводить дослідження на наявність лакун у фонді, формує електронний інформаційний масив бібліографічного покажчика відсутніх у фонді книжкових та періодичних видань.

Проблемні питання. Видання фонду Державного архіву друку 1917—1940 років потребують першочергового переведення на електронні носії інформації (оцифрування) через їхній незадовільний фізичний стан. Оцифрування планувалося здійснити у межах виконання Державної цільової національно-культурної програми створення єдиної інформаційної бібліотечної системи "Бібліотека — XXI", затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2011 р. № 956, однак фінансування на проведення робіт жодного року не виділялося.

Ще раніше Книжковою палатою України розроблено кілька проектів, спрямованих на вирішення проблем збереження фонду Державного архіву друку.

Проект "Переведення на електронні носії історичних фондів Державного архіву друку Державної наукової установи "Книжкова палата України імені Івана Федорова" 2008 року спрямований на збереження змісту найцінніших видань з фонду Державного архіву друку, матеріальні носії яких перебувають у критичному стані.

Проект передбачає оцифрування й уведення в науковий обіг шляхом організації доступу через Інтернет книжкового, газетного й журнального фондів 1917—1940 років, а також спецфонду видань 1917—1976 років, заборонених свого часу органами цензури і закритих для суспільства.

Проект "Формування національного газетного фонду України", розроблений у 2010 році, концептуально передбачає переведення на електронні носії й забезпечення доступу до всього газетного фонду Державного архіву друку.

Проект "Державний електронний депозитарій друкованої спадщини України". Частина 1: Електронний депозитарій газет 1917—1940 та 2012—2016 років, періодичних і продовжуваних видань (крім газет) 1917—1940 років, книжкових видань 1922—1940 років та спецфонду 1917—1976 років" (розроблений у 2011 р.) передбачає переведення на електронні носії документів Державного архіву друку та збирання електронних аналогів сучасних газет, що забез-

печить збереження на століття унікального зібрання видань України; розкриє фонди Державного архіву друку і введе їх до широкого наукового обігу; створить максимально повну, зручну в користуванні систему взаємопов'язаної багатоаспектної довідкової інформації про склад та зміст фонду; забезпечить оперативність у наданні повнотекстової інформації через відповідні комунікаційні засоби.

Проте і ці проекти залишилися нереалізованими через брак коштів.

Міжнародне співробітництво

Законом України "Про наукову і науково-технічну діяльність" визначено, що держава сприяє міжнародному співробітництву і взаємному обміну науковою та науково-технічною інформацією, які здійснюються, зокрема, шляхом виконання робіт, передбачених угодою, однією зі сторін якої є організація іноземної держави.

Між Книжковою палатою України та Національною книжковою палатою Білорусі у 2012 році укладено Договір про інформаційне співробітництво, на підставі якого установи здійснюють міжнародний обмін бібліографічною інформацією. Відомості з баз даних публікацій про Республіку Білорусь та білоруською мовою у виданнях України, які створює Книжкова палата України, щоквартально подаються у державному бібліографічному покажчику Республіки Білорусь "Беларусь у суверенному друку".

Книжкова палата України створила еталон Універсальної десятикової класифікації (УДК) українською мовою, впроваджує УДК в Україні та підтримує її в актуальному стані згідно з ліцензійною угодою з Консорціумом УДК (Нідерланди). Подальше впровадження єдиної системи класифікації видань в Україні залишається одним із головних завдань Книжкової палати України.

Книжкова палата України на підставі угод з Міжнародними агентствами ISBN (International Standard Book Number, Великобританія) та ISMN (International Standard Serials Number, ФРН) виконує функції національного агентства ISBN/ISMN в Україні й у межах своєї компетенції здійснює впровадження систем ISBN/ISMN та контроль за їхнім функціонуванням на території України; надання ідентифікаторів видавців у цих системах, а також відповідних Міжнародних стандартних номерів книг і нотних видань.

Оскільки на шляху становлення ринку друкованих та електронних видань важливим є стан функціонування систем ISBN та ISMN, постійно проводиться моніторинг та аналіз використання міжнародних стандартних номерів видавцями. Одержані результати дають змогу Книжковій палаті України здійснювати підготовку та опрацювання інформаційно-аналітичних і статистичних даних щодо використання номерів суб'єктами видавничої діяльності, вивчати стан справ і здійснювати контроль за функціонуванням систем ISBN та ISMN.

Згідно з умовами згаданих вище угод Книжкова палата України має проводити роботи з актуалізації довідково-інформаційної бази даних користувачів систем ISBN/ISMN, формування щорічного електронного реєстру ідентифікаторів вітчизняних видавців у системі ISBN для внесення у Міжнародну базу даних ідентифікаторів видавців у системі ISBN ("Глобальний реєстр видавців") та щорічного електронного реєстру ідентифікаторів вітчизняних видавців у системі ISMN для внесення у Міжнародну базу даних ідентифікаторів видавців у системі ISMN.

Проблемні питання. Як відомо, представлення серіального видання України в наукометричній, інформаційно-пошуковій, реферативно-бібліографічній системі SCOPUS (Elsevier) потребує наявності Міжнародного стандартного номера серіального видання (ISSN). Через відсутність національного центру ISSN, який би централізовано здійснював впровадження Міжнародної системи даних серіальних видань

(ISDS), контроль за її функціонуванням, присвоєння номерів ISSN та їхню реєстрацію, ускладнюється інтеграція українських ЗМІ, зокрема наукових, до світового інформаційного простору.

Роботу із забезпечення приєднання України до Міжнародної системи даних серіальних видань (ISDS), діяльність якої координує Міжнародний центр реєстрації серіальних видань (Міжнародний центр ISSN) у Парижі, та призначення Книжкової палати України офіційною організацією — національним центром ISSN було розпочато ще у 1992 році. Упродовж наступних років це питання поставало неодноразово, востаннє у липні та вересні 2014 року, проте й досі не вирішено. Головна причина — брак коштів у державному бюджеті для сплати річного внеску та проведення заходів, пов'язаних із забезпеченням функціонування національного центру ISSN в Україні.

Проте з-поміж інших болючих економічних і соціальних проблем сьогодення вирішення питання фінансового забезпечення участі України в Міжнародній системі даних серіальних видань (ISDS) є нагальним. Відкладання його — не так економія бюджетних коштів (зокрема, в 2014 році цей внесок становив би 1300 євро), як дія, що призведе до негативних наслідків у формуванні, збереженні та примноженні інтелекту української нації, що визначає її місце у світі.

Довідково-інформаційні ресурси

Довідково-інформаційні ресурси є важливою складовою сучасного інформаційного середовища. Його наповнення здійснюється на підставі функціональних повноважень Книжкової палати України. Створення та формування електронних баз даних, інших електронних ресурсів за визначеною тематикою, зокрема з питань книговидавництва та друкованих засобів масової інформації, забезпечує суспільство достовірною і повною довідковою інформацією з питань видавничої та бібліотечної справи.

Проаналізований стан доставляння ОП періодичних і продовжуваних видань України дав змогу створити електронну інформаційну базу даних "Друковані засоби масової інформації", яка на грудень 2015 року містила 2645 назв газет, 4024 назви періодичних (крім газет) і продовжуваних видань.

Завдяки діяльності Книжкової палати України щодо УДК забезпечується вдосконалення і підтримання національних еталонних таблиць УДК в актуальному стані, що досягається за допомогою введення всіх змін і доповнень, розроблених Консорціумом УДК. Таблиці УДК доповнювалися новими індексами та їхнім вдосконаленням описом, методичними вказівками, примітками, посиланнями, прикладами комбінування. На допомогу бібліотечним працівникам сформовано електронний інформаційний масив таблиць зіставлення індексів УДК і ББК, розпочалася робота над таблицями зіставлення індексів ББК і УДК.

На основі актуалізованої довідково-інформаційної бази даних користувачів систем ISBN та ISMN сформовано щорічні електронні реєстри ідентифікаторів вітчизняних видавців у системі ISBN, ISMN, які передано до Міжнародного агентства ISBN (Великобританія, Лондон) для внесення у Міжнародну базу даних ідентифікаторів видавців у системі ISBN — "Глобальний реєстр видавців" та до Міжнародного агентства ISMN (ФРН, Берлін) для внесення у Міжнародну базу даних ідентифікаторів видавців у системі ISMN.

Щороку Книжкова палата України укладає і здійснює наукове редагування статей для "Календаря знаменних і пам'ятних дат". Чотири номери цього друкованого довідкового видання забезпечують науковців, викладачів і студентів вищих навчальних закладів, працівників бібліотек, широкий загал читачів інформацією про знаменні та пам'ятні події, що відбулися упродовж кожного календарного року.

Належну увагу приділено створенню інструктивно-методичних документів.

Довідково-інформаційне забезпечення видавничої та бібліотечної галузі сприятиме формуванню єдиного інформаційного простору, розвитку наукової інфраструктури.

Першочергові завдання

Попри здобутки Книжкової палати України, існує низка питань, вирішення яких, на наш погляд, є першочерговими як у світлі Закону "Про видавничу справу", так і Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року "Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України".

1. Одним із завдань Книжкової палати України є подальший розвиток бібліографічно-інформаційної системи шляхом запровадження електронної централізованої каталогізації — забезпечення бібліотек бібліографічними записами в електронному вигляді.

2. Єдиним джерелом повної інформації про випущені в Україні видання на сьогодні є державні бібліографічні покажчики (літописи), які видає Книжкова палата України. Однак, зважаючи на тяжкий економічний стан у країні, брак коштів на передплату, тиражі державних бібліографічних покажчиків останніми роками значно знизилися, і це джерело інформації стає все менш доступним для користувачів, а особливо для бібліотек, які залишилися без довідкового ресурсу, що давав можливість обирати літературу для поповнення фондів.

Вирішити означені проблеми можливо шляхом реалізації розробленого Книжковою палатою України проекту "Книги України: електронний on-line-каталог", який передбачає створення єдиного електронного каталогу видань, що виходять друком в Україні, та забезпечення безоплатного доступу до нього.

3. Головне питання, яке до цього часу не вирішено в рамках чинного законодавства щодо обов'язкового примірника документів, — застосування санкцій за його порушення. Для розв'язання проблеми необхідно, використовуючи Кодекс про адміністративні правопорушення, розробити механізм виконання законодавства про ОП, оптимізувати чинну нормативну базу та організаційно-технологічну систему обліку ОП. На наш погляд, санкції, зазначені в Кодексі, достатньо вагомі, проте варто збільшити розмір штрафу в разі багаторазових порушень доставляння ОП. Бажано передбачити більше стимулів і пільг для виготовлювачів друкованої продукції, які виконують положення закону. Законотворці видавці можуть, наприклад, мати пріоритетне (порівняно з порушниками) право на внесення своїх видань у програму "Українська книга" або користуватися пільгами, передбаченими державними програмами підтримки книговидавництва. Надання міжнародних стандартних номерів, штрих-кодів на видавничу продукцію, а також висування видавців та їхньої продукції на здобуття премій, участь у конкурсах тощо також можна поставити в залежність від дотримання суб'єктами чинного законодавства.

4. Для збереження фонду Державного архіву друку, що становить національне надбання, є гостра потреба у переведенні видань на електронні носії. Це дасть можливість одночасно розкрити фонди, забезпечивши доступ до них для необмеженої кількості користувачів з усього світу за допомогою Інтернету, і зберегти оригінали видань для майбутніх поколінь.

5. Відповідно до Закону України "Про стандартизацію" розробниками стандартів є технічні комітети стандартизації, а членство в них є добровільним.

ТК 101 "Технологія поліграфії" створено згідно з наказом Держстандарту України від 08.08.94 № 202 як суб'єкт національної системи стандартизації на базі ВАТ "УкрНДІ поліграфічної промисловості ім. Т. Г. Шевченка" (УкрНДІПП). У 2004 році йому надано статус активного члена технічного підрозділу ISO — Міжнародної організації зі стандартизації.

Згідно з Положенням про технічний комітет стандартизації ТК 101 "Технологія поліграфії" від 23.07.2007 № 161, в його структуру входять такі підкомітети: "Видавнича справа" (функцію секретаріату виконує Книжкова палата України), "Технологія книжкового виробництва" (функцію секретаріату виконує ВАТ "УкрНДІПП"), "Технологія спеціальних видів друку" (функцію секретаріату виконує ВАТ "УкрНДІСВД"), "Технологія газетного виробництва" (Державне видавництво "Преса України"), "Технологія виготовлення та захисту бланків цінних паперів і документів суворого обліку" (функцію секретаріату виконує Держзнак України). До 2015 року Головою ТК 101 був Йосип Васильович Васків. На сьогодні функцію секретаріату ТК виконує ВАТ "УкрНДІПП" ДАК "Укрвидавполіграфія", проте роботу майже призупинено.

Оскільки, відповідно до Закону України "Про стандартизацію", через кожні п'ять років необхідно переглядати раніше розроблені стандарти, вносити до них зміни або розробляти нові, бажано видавцям, зокрема УАВК та Держкомтелерадіо, до компетенції якого належить сфера діяльності створеного ТК, ініціювати призначення нового голови ТК, на засіданні ТК обрати організацію, що буде виконувати функцію секретаріату підкомітету (ПК) "Видавнича справа", створити робочу групу в рамках ПК, до складу якої запросити зацікавлених юридичних і фізичних осіб — фахівців видавничої справи, та подати пропозиції ДП "УкрНДІПЦ", яке виконує функції національного органу стандартизації.

Книжкова палата України братиме участь у розробленні та перегляді стандартів, проте виконувати функцію секретаріату підкомітету ТК 101 "Видавнича справа" не має змоги, оскільки через фінансовий стан не може підтвердити спроможність організаційно, технічно та фінансово забезпечити його діяльність.

6. Розробленню національного стандарту, в якому мають бути передбачені положення міжнародного стандарту щодо статистичного обліку розповсюдження видавничої продукції, зокрема кількість проданої і нерозпроданої літератури тощо, має передувати наукова робота, яка і визначить шляхи отримання такої статистичної інформації.

6. Сьогодні, коли головним вектором розвитку України є її прагнення до євроінтеграції, вкрай важливо наповнити світовий інформаційний простір достовірною інформацією про нашу державу та її наукові, економічні та культурні здобутки.

Доцільність вступу України до Міжнародного центру ISSN має велике практичне значення. Це забезпечить доступ до масивів бібліографічної інформації серіальних видань, накопичених у базі даних Міжнародного центру ISSN, інтегрування видань України в структуру інформаційного простору ЄС із внесенням їх до міжнародного інформаційного обігу, репрезентування на міжнародному рівні національної бібліографії видань України, зокрема й наукових.

Висновок

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що основними перешкодами на шляху інтенсивного розвитку наукової діяльності Книжкової палати України є, передусім, такі негативні чинники:

— відсутність базового фінансування для забезпечення її діяльності;

— незадовільний рівень фінансування за програмою "Прикладні розробки...". Фінансове забезпечення у попередні роки та заплановані видатки на 2016 рік є набагато меншими від сучасних вимог;

— нерозвиненість каналів комунікації. Через брак технічних засобів і новітніх технологій передачі інформації впровадження прикладних розробок залишається на низькому рівні, що негативно впливає на розвиток видавничої і бібліотечної справи;

— відсутність належної матеріально-технічної бази наукової діяльності. Обладнання значною мірою застаріле, не вистачає площ для зберігання ОП видань і, як наслідок, — умов для науково-дослідної бази;

— низька економічна та соціальна привабливість наукової діяльності. Соціальний статус ученого Книжкової палати України нині доволі низький, що не сприяє формуванню високопрофесійного кадрового складу, притоку в науку молоді. Сучасна оплата праці науковців є вкрай незадовільною. Середня заробітна плата з розрахунку на одного науковця в Книжковій палаті України становить 2600 грн.

— постійне скорочення штату через брак коштів унеможливує виконання завдань, визначених Законом України "Про видавничу справу", Стратегією розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року "Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України".

Усі ці чинники призводять до того, що видавнича сфера втрачає значну частину свого інтелектуального потенціалу, який є найефективнішим засобом прогресу галузі.

Список використаної літератури

1. Сенченко М. І. Книжкова палата України. Історія і сьогодення, 1919—2004. — 2-ге вид., виправл. і доповн. — Київ : Кн. палата України, 2004. — 163 с. : іл., портр. ; 20 см.
2. Афонін О. В. Українська книга в контексті світового книговидання / О. В. Афонін, М. І. Сенченко ; Держ. наук. установа "Кн. палата України ім. Івана Федорова". — Київ : Кн. палата України, 2009. — 277 с. : іл., табл. ; 20 см.
3. Сенченко Н. М. Книжкова палата України. Становлення державної бібліографії. — Київ : Кн. палата України, 1999. — 133, [1] с. : портр. ; 20 см.
4. Гуцол Г. Формування фондів електронних бібліотек: шляхи розв'язання проблеми / Г. Гуцол // Бібліотечна планета. — 2010. — № 4. — С. 7—9.
5. Погореловська І. О. Проблеми інтеграції вітчизняних серіальних видань у міжнародне соціокомунікативне середовище: ідентифікаційний аспект // Вісник Книжкової палати. — № 7. — С. 9

Надійшла до редакції 18 травня 2016 року

УДК 655.4(37)(092)

Юрій Бондар,
докторант Інституту журналістики
КНУ імені Тараса Шевченка

Марк Туллій Цицерон як публікатор-видавець

У статті розглянуто публіцистичну та видавничу діяльність одного з найяскравіших політиків, ораторів і філософів Стародавнього Риму Марка Туллія Цицерона. Проаналізовано його внесок у розвиток давньоримського видавництва, бачення місця літератури та літераторів у суспільно-політичних перетвореннях, значення книг і публікацій в утвердженні ідеологічних цінностей та пріоритетів, справедливого державного устрою.

Ключові слова: видавнича діяльність, ораторське мистецтво, епістолярії, суспільно-політичні трансформації, видавничий процес.

Історія Стародавнього Світу, зокрема Римської імперії, пов'язана із зародженням та становленням первісних форм видавничої діяльності, створенням правдавництва і книготоргівлі. Нагромадження досвіду в цій сфері позначено і формуванням гурту високоосвічених авторів, які використовували твори, публікацію та розповсюдження видань для цільового впливу на соціумні групи та суспільство загалом. Яскравим представником давньоримської еліти публіцистів-політиків був Марк Туллій Цицерон (106—43 рр. до н. е.), який багато часу і праць присвятив осмисленню технологій мовної дії на аудиторію задля просування політичних трансформаційних ідей.

Життя і діяльність філософа-оратора припали на одну з так званих переломних історичних епох, коли розпочався перехід від общинного, полісного державного устрою, побудованого на демократичних засадах, до імперії з характерними ознаками тоталітаризму [13, с. 4]. Суспільно-політичні трансформації зумовили зміст і характер творів Цицерона, який за власним вибором брав активну участь у гострому політичному протистоянні. Яскрава публіцистика була причиною злетів і падінь, часто — "внутрішньої" еміграції та, зрештою, трагедійної розв'язки життя філософа.

Життю та творчості видатного оратора присвячено чимало досліджень, серед яких праці Плутарха, Ж. Карпокіна,

Г. Фріша, К. Бюхнера, М. Гельцера, М. Гаспарова, С. Утченка, В. Миронова, В. Боруховича, М. Лентано, П. Грималія, Г. Підлісної, А. Брагіної та інших зарубіжних і вітчизняних науковців.

Дослідники асоціюють Цицерона насамперед з непереісними ораторськими здібностями, мовою і стилем, що стали взірцевими для освіченої Європи, котра спілкувалася латиною, розглядають також і як видатного політичного теоретика і мислителя, що був "незламним у своїх намірах знайти вихід з виру, куди спрямовувалася аристократична республіка" [7, с. 779]. Попри значний інтерес до постаті Цицерона як оратора і політика, малодослідженою залишається його видавнича діяльність, якій він надавав важливого значення і яка, подібно до красномовства, мала у Давньому Римі насамперед політичний характер.

Мета статті — проаналізувати внесок Цицерона у розвиток давньоримського видавництва, його погляд на місце літератури та літераторів у суспільно-політичних перетвореннях, значення книг і публікацій в утвердженні ідеологічних цінностей та пріоритетів, справедливого державного устрою.

Перші публічні промови Цицерона, "нової людини" — так у Римі називали вихідців з незнаних чи неможливих родин (майбутній оратор народився у сім'ї вершників з провінційного містечка Лація), засвідчили його безсумнівний